

jedan. Tako bi *Holoferna uzbunit* (70) bilo izgovoreno kao potrebnih šest slogova. Poseban problem predstavljaju imena iz *Biblije* i iz klasičke starine; uglavnom se tu primjenjuju današnji običaji, ali u slučaju rimujuće potrebe javljaju se i odstupanja, kao kad se mjesto genitivnoga primjera *Šimuna* javlja *Simeona* (44). U svem tom poslu Kolumbić je mogao dobro uspjeti i zato što suvereno poznaje Marulićev tekst, ali i zato što mu je uvijek pri ruci bilo i ostalo staro hrvatsko pjesništvo i njegov jezik. Tako je npr. vrlo lijepo pročitati početak stiha *zemlja je cavtjela* (*Forum*, XXIV, 1985, br. 6, str. 1326) u verziji objavljenoj 1985; novija je verzija *zemlja je cvjetala* (83), ali je izbjegavanjem starinske riječi rimovanje manje uspješno (*živjela x cavtjela : živjela x cvjetala*).

U svom poslu prepjevača pokazao se Nikica Kolumbić majstorom, a takav je i u pouzdanoj studiji »Marko Marulić i njegova 'Judita'«, tiskanoj na kraju knjige. Prije toga prinosi čitamo i sasvim sažeti tumač manje poznatih riječi.

Josip Lisac

MIRKO TOMASOVIĆ, *MARULOLOŠKE RASPRAVE 2000-2001*, Konzor, Zagreb, 2002, 211 str.

Knjiga koju predstavljamo plod je dvogodišnjega istraživanja i pažnje koju je uvaženi akademik i poznati marulolog Mirko Tomasović posvetio »ocu hrvatske književnosti« — Marku Maruliću. Knjiga je podijeljena na tri dijela, a sadrži dvanaest priloga koji su, uglavnom, već objavljeni u raznim periodicima. Za ovu su knjigu dorađene, a jedna se rasprava prvi put objelodanjuje (*Marović i Marulić*).

Prvi dio knjige sadrži šest rasprava, od kojih su četiri posvećene Marulićevoj hrvatskoj poeziji (»'Judita', prvi auktorski ep na 'harvackom jeziku'«; »Susana«; »Svarh muke Isukarstove«; »Od začetja Isusova«, »Od uskarsa Isusova«). Peta je rasprava posvećena Dujmu Balistriliću, Marulićevu kumu i jedinom meceni (»Dujam Balistrilić, jedini Marulićev mecena«), dok se u šestoj istražuje odnos Marulića i »Lekcionara« Bernardina Splićanina (»Marko Marulić i 'Lekcionar' Bernardina Splićanina«). Osobno mi je prvi dio najzanimljiviji jer je teološki najobojeniji.

Drugi dio knjige donosi četiri rasprave: »Nove spoznaje o intertekstualnim dodirima Marulića s Danteom«, »Silvije Strahimir Kranjčević o pjesničkoj vrijednosti 'Judite'«, »Pastir Loda i Marul« te »Marović i Marulić«.

Treći je dio knjige prigodničarskog, svečarskog značaja, a donosi dva napisa. Prvi je posvećen obljetnici »Judite« (»Marulićeva 'Judita' i anno currente MMI«), dok se drugi (»Obljetnički prinosi — IV. 1999. — IV. 2001.«) odnosi na razne proslave, izložbe, manifestacije, izdanja, skupove itd. posvećene Marku Maruliću.

U prvom zapisu prvog dijela (str. 11-18), posvećenu 'Juditi', autor govori o tome kako treba razumjeti da je prvi ep pisan na »našem jeziku« ili, kako piše

sam Marulić u jednom pismu, na »*lengua nostra materna*«. Autor zaključuje: »U kontekstu europske epike *Judita* se odlikuje time što je prvi biblijski-vergilijanski spjev na živom (»pučkom«) jeziku. U povijesti pak poezije na hrvatskom jeziku pripada joj prvenstvo najranijega auktorskog epa.« (str. 17)

Druga je rasprava posvećena *Susani*, jednoj od manje poznatih i manje cijenjenih Marulićevih pjesama na hrvatskom jeziku (str. 19-40). Autor najprije izlaže kako i koliko Marulić slijedi biblijski predložak, uspoređujući sadržaj predložka s izvornim Marulićevim obogaćenjima. Naglašava manire Marulića, humanističkog pjesnika (*poeta doctus*), u opisima Suzanine ljepote te plastičnim i živim opisima vrta njena muža, no ne zaboravlja također naglasiti da je Marulić i *poeta christianus*, koji duhovnom daje prednost pred materijalnim, ljepoti duše pred ljepotom tijela.

»Svarh muke Isukarstove« pjesma je koju je Marulić, drži naš autor u svojem sljedećem radu (str. 41-60), napisao u zrelijoj životnoj dobi. O tome svjedoče versifikacijska oprema i stilska razina same pjesme. Pjesma je ispjevana u 676 stihova, i to u četverostruko rimovanim dvanaestercima. S teološke točke gledišta ta je pjesma vrijedna posebne pozornosti, jer s jedne strane reflektira pučku pobožnost Marulićeva vremena, a s druge njegovu senzibilnost prema otajstvu Kristove muke i smrti. Pred pitanjem patnje Bogočovjeka, Marulić poziva cjelokupno stvorenje da sudjeluje u Kristovim patnjama kako bi, preko njih, sudjelovalo i u njegovoj slavi. Pasijska poezija i Marijini »plačevi« postojali su prije i poslije Marulića, no on im je, piše prof. Tomasović, »utisnuo pečat svoje pjesmotvorbe, začetnički 'harvatski složene'. Pri tome je u ovoj poemi slijedio humanistički nacrt pjesničke parafraze biblijske građe« (str. 60).

»Od začetja Isusova« i »Od uskarsa Isusova« dvije su Marulićeve hrvatske pjesme kojima je prof. Tomasović posvetio sljedećih 12 stranica svoga teksta (str. 61-72). »'Od začetja Isusova' naizgled je pobožna parafraza nekih biblijskih mjesta. U biti je«, smatra Tomasović, »razrađena pjesma, mala poema, koju vodi i oblikuje ne samo *poeta christianus* već i *poeta doctus* prema većem stupnju humanističke, zahtjevnije, pjesničke tvorbe« (str. 63). Marulić je u toj pjesmi spojio svečani versifikacijski zvuk s komunikacijskim natuknicama za njene primatelje. Pjesma »Od uskarsa Isusova« nastala je, smatra autor, u zrelijem razdoblju Marulova stvaralaštva. Brojem stihova je nevelika (78), ali je lirski izražajnija. Stupanj liriziranja je osobit, funkcionalan i sukladan kolotečini motiva i značenju ushitnog biblijskog događaja (str. 69). Ta je pjesma zanimljiva i s teološkog gledišta. Naime, autori se nerado odlučuju izlagati uskrсну tematiku jer izmiče našem iskustvu te joj je moguće pristupiti jedino snagom vjere. Marulić ne oklijeva. U lirskom opisu dana Kristova uskrснуća, prepunu živosti, ljepote i idile, on u čitatelju budi čežnju prema vlastitom uskrснуću, ali i sjećanje na »zlatno doba« s prapočetaka čovjekove opstojnosti, kada je priroda bila u miru, u idiličnom odnosu s čovjekom. Kristovo uskrснуće je obnovilo taj prvotni poredak, tj. uspostavilo mir i pomirenje između čovjeka i Boga te između čovjeka i ostalog stvorenja. U Kristovu uskrснуću:

Zato sve stvorenje poča se radovat,
njega uzvišen' je hoteći počtovat (r. 26).

Kristova pobjeda nad smrću, ispravno zaključuje prof. Tomasović, ima kozmičko značenje, pozdravlja je nebo i zemlja, ljudska stvorenja, životinje i biljke. Dvije spomenute Marulićeve kristološke pjesme, na kraju zaključuje autor, imaju nedvojbeno mjesto u njegovim »versima harvackim«, te zaslužuju marulološku pozornost.

»Dujam Balistrilić, jedini Marulićev mecena«, naslov je članka (str. 73-82) posvećena Marulićevu prijatelju, kumu i meceni, kojem je Marulić posvetio »Juditu« te na čije je traženje i trošak preveo na hrvatski čuveno djelo *De imitatione Christi*. Iz Dujmove kuće na otoku Šolti pisao je poslanice i pozdravne pjesme svojim prijateljima u Splitu. Dujam je Balistrilić bio primancir splitske katedrale, tj. član Splitskog stolnog kaptola. Nema puno podataka o njegovu životu. Vjerojatno je stariji od Marulića. Pozivao je Marulića u svoju kuću u Nečujmu, na o. Šolti. Zahvaljujući Dujmu Balistriliću danas imamo dosta veliko i opsežno djelo hrvatske proze, nastalo u prvoj polovici 1500. godine, koje je, premda neobjavljeno, utjecalo na hrvatski jezik i književnost.

Prvi dio knjige završava prilogom o povezanosti Marulićeva prijevoda »Naslidovan'ja« i »Lekcionara« Bernardina Splićanina Drvodilića, naše prve latiničke inkunabule, tiskane 1495. u Mlecima. U »Naslidovan'ju« ima oko 180 biblijskih citata od čega se dvadesetak podudara s odgovarajućim mjestom u »Lekcionaru«. Prof. Tomasović zaključuje da se Marulić, pri prijevodu »Naslidovan'ja« služio »Lekcionarom«: »Ako se je dotični citat, uporabljen u Kempenčevu djelu, nahodio u Bernardina, preuzimao ga je ili doradivao, što pak znači da je 'Lekcionar' dobro poznao i na stanovit ga način posvojio kao hrvatsku biblijsku predaju.« (str. 85)

Drugi dio knjige, kako rekosmo, donosi četiri rasprave. U prvoj, o intertekstualnim dodirima Marulića i Dantea, pokazuje kako je i koliko iščitavanje Dantea utjecalo na Marulića. Danteov postupak u izradi *Božanstvene komedije* bila je Maruliću modelom u izradi njegova, nazovimo ga, danteovskog epa, »Judite«. Marulićevi talijanski soneti, pjesma *Govoren'je duše osujene*, te četrdeset i osma priča iz *Pedeset priča*, također su pod utjecajem Dantea (str. 99-107).

Sljedeće su tri rasprave posvećene recepciji i percepciji Marulića u hrvatskoj pisanoj riječi, poetskoj i proznoj, dotično kod Kranjčevića, Nazora i Marovića. Osobno su mi ove rasprave, osobito prve dvije, otkriće i osvježenje. U prvom je dijelu prve rasprave pokazano zbog čega valja Marulića shvaćati »ocem hrvatske književnosti«, a u drugom se iznosi Kranjčevićeva percepcija »Judite«, ali i ostalih Marulićevih djela. Kranjčević je, u povodu velikih proslava iz 1901, posvećenih »Juditi« i njenu autoru, napisao esej »Hrvatska knjiga kroz ovo četiri stotine godina i otac joj Marko Marulić«, objavljen u sarajevskoj »Nadi« (1901), mostarskom »Osvitu« (1902) te u »Hrvatskom kolu« (1950). Spomenuti esej nije ušao u Kranjčevićeva sabrana djela niti je zabilježen u bibliografijama S. S. Kranjčevića. U »Juditi« je Kranjčević zamijetio, piše Tomasović, »vrlo privlačan prizor iz ekspozicije spjeva, gdje je došla potpuno do izražaja Marulićeva neovisnost od

Biblije i auktorska razradba, amplifikacija, prema vlastitoj pjesničkoj zamisli; karakteristično je i zapažanje plastičnosti u gradaciji prosudbe, čime Kranjčević na stanovit način prethodi afirmativnoj raščlambi Petra Skoka iz 1950.« (str. 121) Za Kranjčevića Marulić je pjesnik i domoljub.

U raspravi »Pastir Loda i Marul« autor se bavi percepcijom Marulić u V. Nazora. Mladi je Nazor, u povodu velikih proslava iz 1901, objavio poemu u samostalnoj knjižici. Poemu s naslovom »Pjesma naroda hrvatskog« potpisao je kao V. Primorski, a uz naslov dometnuo: »Odjek Marulićevoj proslavi«. Mladi je Nazor, također 1901, objavio pjesmu »Amanet«, posvećenu »Juditi«, a konačan joj je naslov: »Marulić«. U pjesmi uspoređuje Marulića s Mojsijem. Mojsije je svome narodu donio Ploče saveza, a Marulić, silazeći s Marjana:

Prvu nam hrvatsku pjesmu nosiš na usnama zvučnim,
L'jepu hrvatsku pjesmu. Začarat ona će naše
Holoferne; ko vječna Judita nad nama će bdjeti.

Očito, Marulićevoj »Juditi« Nazor pripisuje ulogu obrane identiteta i opstojnosti ugroženog narodnog bića (str. 130-131).

Tridesetih godina prošlog stoljeća Nazor je objavio dva eseja posvećena Maruliću i »Juditi«. Primjetan je pomak u odnosu na mladenačke radove. Sada Nazora zanima pjesnička vrijednost »Judite« te stoga osporava dotadašnje ocjene da »pjesnička vrijednost »Judite« ne stoji baš visoko iznad ništice« (T. Maretić).

Nazor je, 1938. i 1939, u dva dijela tiskao svoj roman »Pastir Loda«. U romanu se koristi likom Marka Marulića kao personifikacijom mudra starca koji, prema ljudima ovoga svijeta, daje pogubne savjete o jednakosti ljudi, o dobru i svetu životu. U romanu Nazor »podmeće« Maruliću 54 stiha, čime pokazuje koliko je bio upijen u Marulovu poeziju. Prof. Tomasović zaključuje: »'Gostovanje' Marulića u tom romanu potvrdom je Nazorova ne samo štovateljskog prisjećanja Marulićeve iznimne uloge u povijesti hrvatske književnosti i jezika, nego i potvrdom da su njegovi drevni 'versi' počeli dopirati do pjesnika modernog doba kao iskonski uzorci, vrijedni oponašanja.« (str. 143)

Rasprava »Marović i Marul« u knjizi zauzima najviše mjesta, čak dvadeset stranica (str. 146-166). Autor analizira Marulov utjecaj na stihove Tonča Marovića te Marovićeve kritičko-esejističke zapise posvećene Maruliću. »Marul je, smatra naš autor, jedna od šifri za razumijevanje Marovićeve pjesničke pojave, ali isto tako Marović nas približuje osluškivanju Marulove 'riči' kroz zapreke mnogo-stoljetnog vremena.« (str. 165) Ove riječi iz zaključka autor je potkrijepio brojnim navodima Marovićeve stihova u kojima prepoznaje Marulovu prisutnost.

Za kraj: knjiga prof. Tomasovića nudi obilje korisnih i novih spoznaja ne samo široj čitalačkoj publici, nego i »zagriženim« marulolozima. Knjiga, satkana od više interdisciplinarnih članaka, pisana je zanimljivim, književnim stilom. I kad govori znanstveno — riječ je o znanstvenim raspravama — prof. Tomasović, kao vrstan umjetnik riječi, znanstvenu materiju iznosi na zanimljiv i čitak način. To osobito vrijedi za treći dio knjige u kojem se izlaže recepcija »Judite« od njenih početaka

do našeg doba te potanko opisuju velike proslave kroz protekle dvije godine, posvećene »Juditi« i njenu autoru. Marulićem se bave sve brojniji domaći i inozemni marulolozi. »U posljednje dvije godine Marko Marulić Splicićanin, 'otac hrvatske književnosti', glasoviti europski humanist, sve se više otkriva kao izniman pisac i auktorska osobnost, koji je i zaslužio obljetničke proslave, te radne poduzetne programe. Uvjeren sam — zaključuje na kraju prof. Tomasović —, u uspon marulologije u novom tisućljeću« (str. 211). Tome se svi mi žarko nadamo, a prof. Tomasoviću, koji u mirovini očito ne miruje, još jednom od srca čestitamo na vrijednoj knjizi te očekujemo nova iznenađenja vezana za Marula.

Mladen Parlov

STUDIA CROATICA, revista de estudios políticos y culturales, Buenos Aires, 43 (2002), br. 145, str.142

Sancto y Doctissimo Varón («svet i vrlo učen muž») – tako Marka Marulića opisuje Bartolomé Fernández de Revenga, prevoditelj njegovih djela na španjolski, u knjizi tiskanoj u Madridu davne 1655. godine. Taj pozamašni svezak, koji sadrži španjolsku verziju *Evandelistara* i *Pedeset priča*, logična je posljedica i vrhunac tada već 150-godišnje prisutnosti Marulićevih djela u španjolskoj kulturi. Dojmljiv odjek Marulićev na Iberskom poluotoku razmjerno je dobro proučen, a postoje i poticajne naznake o nazočnosti njegovih knjiga u hispanofonim zemljama s druge strane Atlantskog oceana (Meksiko, Čile).

Najnoviji španjolski Marulić pojavljuje se upravo zahvaljujući preookeanskoj suradnji urednika i prevoditelja iz Madrida s nakladnikom iz Argentine. Riječ je o 145. broju *Studia Croatica*, časopisa što već 43 godine izlazi u Buenos Airesu, te je dosad na španjolskom jeziku objavio tisuće i tisuće stranica o hrvatskoj književnosti, povijesti, kulturi i politici. Uredništvo, kojem je na čelu neumorni Joza Vrljićak, odlučilo je posebnim, tematskim brojem obilježiti nedavne Marulićeve obljetnice. Posao je povjeren istaknutom španjolskom klasičnom filologu, slavistu i kroatistu, profesoru na Komplutskom sveučilištu u Madridu, dr. Franciscu Javieru Juezu Gálvezu, koji je ujedno i član uredničkog odbora časopisa. Potpuno primjeren izbor, kad se zna da je prof. Juez Gálvez jedan od najjučenijih i najdjelatnijih marulologa izvan Hrvatske!

Da bi pripremio *edición especial* buenosaireskoga časopisa, on je preuzeo na sebe višestruke zadaće: urednika, priređivača, auktora i prevoditelja – i to prevoditelja s drevne Marulićeve čakavice, s njegova humanističkog latinskog i mletačkog talijanskog te, kad je riječ o popratnim studijama i esejima, sa suvremenoga hrvatskog, talijanskog i francuskog jezika. Kao prvorazredno recepcijsko svjedočanstvo, pa i jezičnu poslasticu, uvrstio je i uzorke španjolskih prijevoda iz 16. i 17. stoljeća: *Pjesmu o pouci Gospodina našega Isusa Krista obješenoga na križu* prema prijevodu fra Ludovika iz Granade tiskanom 1567.